

מפתח כללי

כא	הקדמת המוציא לאור
כג	הקדמה כללית
כט	הדרכה ללומד
לא	ברכות התורה
לא	טעמי המקרא
לב	שמות ה' וקריאתם
	הפרשיות §
2	פרשת דברים
36	פרשת ואתחנן
78	פרשת עקב
116	פרשת ראה
164	פרשת שפטים
200	פרשת כי תצא
242	פרשת כי תבוא
276	פרשת נצבים
290	פרשת וילך
302	פרשת האזינו
328	פרשת וזאת הברכה
	ההפטרות §
354	ברכות ההפטרה
355	ההפטרות

פרשת דברים

[א] א אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר
א א אליו פתגמאי די מליל משה עם כל ישראל בעברא
הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן
הירדנא אוכה יתהון ועל דארגיו לקבל ים סוף בפארן דאתפלו על מנא
על דחבו במישרא
במדברא

ד"ה

(א) אלה הדברים. לפי שהן דברי תוכחה ומנהגו של כל המקומות שהכעיסו לפני המקום שהן והתקטטו; ספרי א, לפיכך סתם את הדברים והזכיר קדמו מפני כבודו של ישראל אל כל ישראל. חילו הוכיח מקומן היו חלו בשבוע אחרים; אהם הייתם שומעים מן עמכם ולא היציתם דבר מן דבר, חילו הייתם עם היציתם מאיבת חוטא. לכן כנסת סתם ואמר להם: הרי נלקטתם, כל מי יצא לי תשובה יצא וספרי א: במדבר. לא במדבר היו אלה בעטרות מלוא, ומה "במדבר", חלף ככיל מה שהכעיסוהו במדבר, שחמרו "מי יתן מוקט וגו'" ושמות ט, ג; ספרי א: בערבה.

אנוקלוס מובאר

[א]

(א) אליו פתגמאי – אלה הדברים¹¹ די מליל משה עם כל ישראל – אשר דיבר משה עם כל ישראל¹² בעברא הירדנא – בעבר הירדן המזרחי¹³, אוכה יתהון על דחבו במדברא – הוכיח אותם¹⁴ על שחטאו במדבר¹⁵ ועל דארגיו במישרא לקבל ים סוף – ועל שהכעיסו את ה' במישור מול ים סוף¹⁶ בפארן דאתפלו על מנא

ישראל כבר יצאו מן המדבר והגיעו אל ערבות מואב. בנוסף אין צורך לכל כך הרבה סימנים כדי לזהות את מקומם. ועוד, חלק מהשמות המפורטים בפסוק זה ותפל, לקן, די ונקב אינם מוזכרים בשום מקום אחר בכל התנ"ך (ראה רשי"י והמבין). משום כך פירשו, ששמות אלו הם רמזים לנישואי הניכוח שהוכיח משה את בני ישראל בזמן שהיו בעבר הירדן המזרחי. וכתב רש"י שהכתוב הוכיח רק בזמן מפני כבודם של ישראל.

5. בפשטות, כונת אנוקלוס היא כפי שפירש רש"י, שזו תוכחה על תולדות בני ישראל מיד כשנכנסו למדבר על שהיה חסר להם שם מן, ככתוב בשמות ט, ב-ג (מרפא לשון; לחם ושמחה). אולם יש מפרשים שלדעת אנוקלוס זו תוכחה כללית על כל עוונות בני ישראל בזמן שהיו במדבר (הוספת מלואים, שערי אהרן).

6. מלשון אנוקלוס משמע, שהלמים "בערבה מול סוף" האמורות בפסוק רומזות לחטא אחר, כשהיו בני ישראל במדבר מול ים סוף, במקום הנקרא "ערבה, ובארמית ישישרא" – מישור (ראה להלן ב' ה הערה 12). חטאו בני ישראל, כפי שטאמר (במדבר כא ד-ה): "ניצט מזה הקר דרך ים סוף לקבל את ארץ אדום. והקצר נפש העם בדרך. ודבר העם באלהים ובמשה לקח והעליצו ממצרים למות במדבר" (מעט צרי).

אולם רש"י מפרש שרמזו כאן שני חטאים: "בערבה היית ערבות מואב, ורומז לחטא בעל מעד (במדבר כה, א-ג) רמול סוף רומז לחטא שסדרו בה כשהגיעו לים סוף (שמות שמות יד, א): "ימבלי אין קברים במצרים לקחתי למות במדבר" (וראה הוספת מלואים שפירש באנוקלוס בשירת רש"י).

1. לפני מותו, דיבר משה באריות אל בני ישראל, ודבריו הוכיח אותם על חטאי העבר, והזהירם על שמירת התורה, וזהו בפניהם על הרבה מצוות. דברי משה הללו הם הנושא של חומש דברים. לפי מפרשים בינים, מלוח הפתוחה של הספר, אלה הקרבים, מתייחסות למצוות ולנשואים של כל הספר (רמב"ן, אבן עזרא, רש"י). אולם רש"י ואנוקלוס מפרשים שסמיון זה מדבר על תוכחה מיוחדת שהוכיח משה את העם, שרמזוהו כאן בשמות המקומות, נמצא שאלה הקרבים מתייחס לדברי התוכחה הרמזיים בפסוק זה (להלן הערה 10) ויבאר שגם הפסוק הבא הוא המשך התוכחה של משה ולפי זה אלה הקרבים מתייחס לתוכחה בשני הפסוקים הללו.

2. אנוקלוס מתרגם בדרך כלל את הלמים דקר אל – דקר עט, בין שנשמעות לדבר הפועל דבר-הוא היא קשר וקרב ועל קשר כזה מתאים לומר שהוא ריב עמו (ראה רד"י שם וראה שם, מחשן הדת לקמן ב' ט; וראה מלבי"ם ויקרא א, א). אף על פי שיש מפרשים המיקומות המוזכרים בפסוק זה מתפרשים על ידי אנוקלוס ורש"י ברמזים לתוכחות שונות משמע הוכיח את העם (ראה הערה הבאה), הלמים "בעבר הירדן" מתפרשות כמשפטן, שהן מאתרות את המקום בו ריב משה אל בני ישראל כחילוף זה משמע גם טעמי המקרא המודיע על הפסקה מנומפת (אתאחוא) בין קריאת מלים אלו למשך הפסוק (מעט צרי).

4. אנוקלוס ועוד מפרשים הבינו שהשמות המפורטים להלן אינם המשך לחיבור מקומם של משה ובני ישראל, ראשית הפסוק מתאר את בני ישראל כנמצאים בקדוך, אך באמת בני

צַוָּה יִהְיֶה אִתּוֹ אֱלֹהִים: * וְאַחֲרֵי הַכּוֹתוֹ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ
 פְּקִיד יְיָ יְתֵה לְהוֹן: * דְּבַר דְּמוּא דְּמִתּוּא יְת סִיחֹן מֶלֶכָּא
 הָאֲמָרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן
 דְּאֲמוֹרָא דִּי יַתְב בְּחֶשְׁבוֹן וְיַת עוֹג מֶלֶכָּא דְּמִתְנָן
 אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעֶשְׂתֶּרֶת בְּאֲדָרְעִי: * הַבְּעֵבֶר הִירְדָן בְּאֲרֵץ
 דִּי יַתְב בְּעֶשְׂתֶּרֶת בְּאֲרֵעִי: * הַבְּעֵבֶרָא דִּירְדָנָא בְּאֲרֵעָא
 מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בְּאֵר אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאֹמְרוֹ:
 דְּמוֹאָב שְׂרִי מֹשֶׁה פָּרַשׁ יְת אֹלְפָן אוֹרִימָא דְּקָא לְמִימָר:

כ"ט

ישוב בעשתרת. המקור קשה והמדינה קשה עשתרת. הוא לשון טקון וקושי, כמו "עשתרת קרניס" ונחלית ה, ספרי סג, ועשתרות זה הוא עשתרות קרניס שקיי קם רפאים קשה המרעל, שאמר "ונו את רפאים עשתרת קרניס" ונחלית סג, ושגו נחלס מקס, והוא שאמר "ונחל הפליט" ושגו, ולומר "מי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים" ולכן ג: יחב בְּאֲדָרְעִי. גם המלכות וספרי זו: (ה) הואיל. התחיל כמו "הנה נח הוללתי" ונחלית יח, כג: ספרי סג: באר את התורה. כנכנסים לשון פירוש להם והתחיל כג:

שאמר "הנה עוג בני" ומלכות י, ג, וכן עוד את כלמה בני ומלכות ג, חייג (ד) אחרי הכותו. למר מקשה אם חיי מיתוס קודם שיכנסו לקח הפרך, יחלמה מה לה עלינו, מה היטיב לנו, חייג כח חלל לקחור ומלח מילה, שחין בו פה להכניסנו לחן. לפיכך התחין עד שהפיל סיוחן ושגו לפניהם והורישם את חללם, ולחר כך הוכיחן וספרי ג: סיוחן מלך האמורי יושב בחשבון. חייג לא היה סיוחן קשה אשר ספרי חקשמה היה קשה, שהמדינה קשה. וחייג היה עיר חלום וסיוחן שקיי בחקכה היה קשה, שהמלך קשה מל חלום כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה וסג: אשר

אתקלס מבואר

פקיד יְיָ יְתֵה לְהוֹן – ככל אשר צויה זה אותו להם^[11].

(ד) כְּבַר דְּמוּא יְת סִיחֹן מֶלֶכָּא דְּאֲמוֹרָא – אחרי שהכה את סיוחן מלך האמורי די יַתְב בְּחֶשְׁבוֹן – אשר יושב בחשבון^[12], יְת עוֹג מֶלֶכָּא דְּמִתְנָן – ואח עוג המלך של מיתנ^[13], דִּי יַתְב בְּעֶשְׂתֶּרֶת בְּאֲדָרְעִי – אשר יושב בעשתרות באדרעי^[14].

(ה) בְּעֵבֶרָא דִּירְדָנָא בְּאֲרֵעִי מוֹאָב – בעבר הירדן המזרחי בארץ מואב, שְׂרִי מֹשֶׁה – התחיל משה^[15], פָּרַשׁ יְת אֹלְפָן אוֹרִימָא דְּקָא לְמִימָר – לפרש את לימוד התורה הזאת לאמור^[16].

הוא שם עירו של עוג ויעשתרת, הוא לשון "עיקר יקושי" ומתאר את העיר אדרעי שהייתה בשטח של צוקים הרים קשים למעבר. אולם הגריא (בארת אילינו ובתנחומיו לספרי) מפרש "יעשתרת" זה שם העיר בה גר עוג הארץני זה מקום אחר, בו התנהלה המלחמה של משה וישראל עם עוג. לפירוש הגריא המלה ארץני שייכת לראש הפסוק שהתחיל יאָרְעִי בַּחֲתוּ... משה הכה את עוג שישב בעשתרות, במלחמה שהיחה באדרעי, וראה תרגום אונקלוס לקמן ג. א. שכלאורה משמע כפירוש זה (ראה השרה 1 שם וראה גם רמבין באן).

15. גם רש"י מפרש באונקלוס "הואיל" – "התחיל" אולם הרמבין (על פסוק א) מפרש שירצה, משה, ודענו שמשם החליט מעצמו לחזור על המצווה בפני העם ולא צויה השם על כך, ומדובר באן על אותה המצווה שמשם חזר עליון לאחר שכבר נאמרו בעבר, ומה שכתוב לעיל (ספרי ג: 1) "דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אתו אלקים, שם מדובר על אותה המצווה שמשם לשם לראשונה בספר זה (ראה השרה 11), שאותן מצוות אמר משה על פי צויה ה' ולא מעצמו.

16. אונקלוס מוסק את המלה "אילפן" – "לימוד", כדי להבדיל משם לא רק אפר את התורה כאן אלא הסביר אותה השיב לעם (ביאורי אונקלוס, פירוש שני).

מבאר כ, א בהערה לדיון נספג). רש"י מפרש שגם פסוק זה הוא הושג והנבחה פתח בה משה בפסוק הקודם (רמבין) כותב שזו גם דעת אונקלוס, אף שנפסקו זה לא פירש אונקלוס כן בפירושו] וכך אמר לתם משה ראו מה נרמחה אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע דלדל רוד שער, ואף הוא מהלך אחו עשר יום, ואתם הלכתם אותו בשלשה ימים מי ה רצה להביאכם לארץ מיד, אך כנלל שקלקלכם בחטא המרגלים שגארתם במדבר ארבעים שנה 11. לסי רש"י יאָלֶה הַקְּרִיבִי: האמור בפסוק א הכוונה לדברי התנבחה הרמוזים בשני הפסוקים הקודמים (ראה לעיל הערה 1) בפסוק זה מבואר שניכחה זו נאמרה על פי צויה ה' למשה שייכות את ישראל (ראה מורחיל לעיל פסוק א). אולם הרמבין שפירש את יאָלֶה הַקְּרִיבִי על המצווה שכלל הספר, מפרש שפסוק זה הוא פתיחה למצווה שמה ישלם ממשך ספר דברים, ולפני שהתחיל לפרש את המצוות פתח בהקדמה ארוכה (החל מפסוק ו, וכלה לקמן ד, ט) בה פירט כיצד בני ישראל היו אמורים להיכנס לארץ ישראל מיד אחרי קבלת התורה, אלא שעתוהם בענין המרגלים קלקל חטא זה.

12. כלומר שהיה יושב שם, עד שבני ישראל ניצחו אותו.

13. כך שמה של יקושי בארמית.

14. לדעת רש"י, יקושי (מיתנ) הוא שם הארץ, ארץני

ו יהוה אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר
 ו יי אלקנא מליל עמנא בחרב למימר סגי לכון דיתבתון בטורא
 הוה: פנו | וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו
 הרי: אתפנו וטולו לכון ועלו לטורא דאמרא ולכל מגידוהי
 בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הפנעני
 במישרא בטורא ובשפלתא ובדרומא ובספר ומא ארעא דכנענאה
 והלבנון עד הנהר הגדל נהר פרת: ה ראה נתתי לפניכם
 ולבנון עד נהרא רבא נהרא פרת: ה יחוז דיהבית קדמיון
 את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע יהוה לאבותיכם
 ית ארעא עולו ואחסינו ית ארעא די קיים יי לאבהובן

י"א: ק"ז

ר"ח

(ו) רב לכם שבת. כמאמר. ויש מפרש למה: הנה גדולה
 לכם וקצר טל ויבחהם פרה היה. עינים מהן מטהר וכלים,
 קצתם מטהר, מהים לכם סהדרין קרי חליים וקרי מחלות וסמי
 מה (ז) פנו וסעו לכם. ו דרך ערך וחקמה וסג וז ובאו הר
 האמרי. כמאמר ואל כל שכניו. עתון ומלכ ורז שטור
 וסג בערבה. וז מידו על ישר וסג בהר. וז הר המלך
 וסג ובשפלה. וז עמלת דרוס וסג ובנגב ובחוף הים.

אונקלוס מבואר

(ו) יי אלקנא מליל עמנא בחרב למימר – ה אלהינו דיבר עמנו בחרוב לאמור: סגי לכון דיתבתון
 בטורא הריין – זמן רב לכם אשר ישבתם בהר הזה (הר סיני)^[17].
 (ז) אתפנו וטולו לכון – פנו וסעו לכם^[18] ועולו לטורא דאמרא^[19] – והיכנסו לרר האמורי^[20] ולכל
 מגידוהי – ולכל שכניו במישרא בטורא ובשפלתא ובדרומא – במישור, בהר, ובשפלה, ובדרום,
 ובספר ונהר – ארעא דכנענאה ולבנון – ארץ הכנעני והלבנון עד נהרא רבא נהרא פרת
 – עד הנהר הגדול נהר פרת.
 (ח) יחוז – ראי^[21] דיהבית קדמיון ית ארעא – שנחתי לפניכם את הארץ, עולו ואחסינו ית ארעא
 – היכנסו ותנחלו את הארץ^[22] די קיים יי לאבהובן – אשר נשבע ה לאבותיכם^[23]

הנובלת בים (ערוך ערך ספר [ד]).

21. בתורה כתיב ד'אמר בלשון יהודי, ומשה פנה בכך אל כל
 העם כנוף אתר (ראה אדרת אליהו להלן יא, כז) אולם ראה
 אכן עורא שם, אולם אונקלוס מתרגם יחוז בלשון רבים
 כדי להתאים יד והמלה להמשך הספוק האמור בלשון רבים
 [למקיים... באו יד'ש] (ביאורי אונקלוס, מעט צדו) אולם
 בכמה נוסחאות של אונקלוס הגרסא היא יחוז, בלשון יחיד,
 בלשון התורה.

22. השורשים יד'ש ויחל'ל הם בעלי משמעות דומה בלשון
 הקודש, מלשון ידושה ונחלה (מלבר 'לחריש' שמשמע שנה
 לגמרי – לנרש), ובדרך כלל אונקלוס מתרגם את השורש
 יד'ש כשורא מלשון ידושה – בשורש ירת' (ראה לדוגמא
 להלן יא, לא), אולם כאן, ולהלן ספוק בא, הוא מתרגם בשורש
 יחוז' שהוא לשון יתחולל. ראה ביאורי אונקלוס ומעט צדו
 להסברים אפשריים מדוע הוא נוקט כאן כך.

23. לשון שכונת מתרגם בלשון יקיים, כי ענין השכונת הוא

17. באותו זמן כבר חנו בני ישראל בחרוב במשך קרוב לשנה
 (במדבר יא ורשי שם).

18. מירשנו את דברי אונקלוס סגי לכון – זמן רב לכם על
 פי רשי כמו שפירשו חכמינו ונחלה יעקב ואין לומר
 שכונתו יד' לכם, שכן יד' חרומה הוא 'ספח' (ראה לדוגמא
 שמוח לו, ו ולהלן טו, ח).

19. דרך אונקלוס לתרגם סמי' בבין החפסל, ומירשנו יחוז',
 ולא יחפטי' (ראה להלן ספוק כד וספוק מ, ושמות ב יב) (מעט
 צדו להלן ב, ג).

20. התורה נוקטת בלשון 'בא' בין במשמעות 'לבוא' ובין
 במשמעות 'להיכנס', ואילו בארמית יש חילוק בין שתי
 המשמעותות. הופיע 'אתא' משמש למשמעות 'ביא', ו'על'
 משמש לכניסה (ראה מחברת הערוך ערך בא). בין שבפסוק זה
 אמור ה' שבזמן הקרוב יכנסו ידושו את ארץ האמרי, אונקלוס
 מתרגם יחאו' – 'ועלו', כלומר והיכנסו.

21. ספ'ר בארמית מירשנו מקום הסמוך לגבולות אמרי, או עיר